

*Засядько М.В.**

РФ ЯК ГЕОСТРАТЕГІЧНИЙ ГРАВЕЦЬ У КАРИБЬСЬКОМУ РЕГІОНІ

В статтє исследується политика России в Карибском регионе.

Ключевые слова: Карибський регіон, Росія, Америка

В статті досліджуються особливості російської політики в Карибському регіоні.

Ключові слова: Карибський регіон, Росія, Америка

The article studies the main peculiarities of the Russia's policy in the Caribbean

Key words: the Caribbean, Russia, USA

Передусім вважаємо за потрібне окреслити географічні межі регіону дослідження. Найбільш вузьке визначення Карибського регіону враховує лише неіспаномовні острови Карибського моря. Трохи ширшим є визначення регіону, якого дотримується ООН, що включає усі карибські острови. Проте в нашому дослідженні застосовуємо найбільш широкі визначення Карибського регіону – те, що включає до його складу не лише острови Карибського моря, а й прибережні території, охоплюючи таким чином Центральну Америку та північну частину Південної Америки, а також Мексику і США. Невід’ємною частиною Карибського регіону, на нашу думку, є район Мексиканської затоки, а також Гвіанське нагір’я, Лукаянський архіпелаг (Багамські й острови Тьоркс і Кайкос) та Бермудські острови. Останні три субрегіони наближені саме до країн Карибського регіону в політичному (в участі у регіональних інтеграційних об’єднаннях) історичному й культурному плані. Найбільш повним інституційним втіленням досліджуваного регіону є Асоціація карибських держав, до якої входять усі незалежні держави, крім США, та навіть деякі володіння європейських держав.

В порівнянні з іншими зовнішньорегіональними потугами, які зараз активно здійснюють активну політику в Карибському регіоні (передусім, з Китаєм та Іраном, а також деякими з держав ЄС), Росія має тривалий досвід відносин із країнами Карибського регіону. В період «холодної війни» російсько-карибське співробітництво будувалось, у першу чергу, на ідеологічному принципі, тому найбільшого прогресу офіційній Москві вдалось досягти в налагодженні зв’язків з Гаваною після перемоги Кубинської революції 1953 – 1959 рр. та Манагуа під час правління сандіністів. Оскільки регіон використовувався СРСР як майданчик для протистояння зі США, це, в свою чергу, вимагало значних капіталовкладень в економіку «дружніх» країн, розміщення військових контингентів на їхніх територіях тощо. Водночас для останніх це означало певні політичні зобов’язання.

З розпадом Радянського Союзу ці зв’язки були значною мірою втрачені. РФ як правонаступниця СРСР у зв’язку з внутрішньою економіко-політичною кризою приділяла мало уваги Карибському регіону. Впродовж 1990-х рр. скоротився товарообіг з його країнами, закривались російські консульства і представництва.

* кандидат політичних наук, науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Однак з початку 2000-х рр. почалось поступове повернення РФ до регіону. Свідченням тому був візит В.В. Путіна до Куби в грудні 2000 р. Проте справжній прорив відбувся після того, як в листопаді 2008 р. Д.А. Медведєв першим з російських президентів здійснив турне Латинською Америкою, відвідавши дві країни, в тому числі дві карибські – Венесуелу й Кубу. Цього ж місяця російські військові кораблі ВМФ РФ вперше після закінчення «холодної війни» досягли Карибського моря і провели там спільні російсько-венесуельські військові навчання. У зв'язку з цим російський президент Д.А. Медведєв зазначив, що «Росія вже повернулася до Латинської Америки».

Варто зазначити, що тепер керівництво Росії прагне розвивати відносини з країнами Карибського регіону незалежно від ідеологічної чи зовнішньополітичної орієнтації їхніх урядів. Однак, на даний момент РФ вдалось налагодити плідні відносини, переважно, з країнами, уряди яких відзначаються яскравою антиамериканською риторикою: з колишніми партнерами СРСР Кубою й Нікарагуа, і також з Венесуелою. Крім того, як і раніше, основна увага приділяється співробітництву в економічній та військовій сферах.

Загалом, ринки цього регіону є зараз доволі привабливими для Росії – як через бажання відновити минулі зв'язки, так і через великі можливості у розширенні торгівлі, яких Росія позбавлена в Європі й Північній Америці.

Співробітництво в економічній сфері здійснюється, переважно, шляхом інвестування в економіку карибських країн. Особливе місце в цьому процесі посідає Куба. Зокрема, впродовж лише першого півріччя 2009 р. Росія надала острівній державі фінансової допомоги та кредитів на суму понад 500 млн. дол.

Фінансові вливання Росія здійснює і в економіку Нікарагуа, хоча й значно менші, ніж в економіку Куби. Відносини між офіційним Манагуа та Москвою значно покращились після приходу до влади в 2006 р. президента М. Ортеги, який вже очолював країну в 1980-і рр. і активно підтримував зв'язки з СРСР. Росія пішла на поступки цій державі в погашенні радянських кредитів, сума яких перевищує 3 млрд. дол. Одним із амбіційних планів Москви є участь у можливому будівництві міжokeанського каналу як альтернативи існуючому Панамському. Проте на даний момент цей проект знаходиться лише у стадії розробки, а уряд Нікарагуа намагається залучити до участі в ньому й інші держави, в тому числі Венесуелу, Китай та Іран.

Особливий інтерес для російських компаній становлять нафтогазоносні райони Венесуели та Куби. Впродовж 2008 – 2009 рр. між російськими нафтовими компаніями та венесуельською «Petroleos de Venezuela» (PDVSA) була досягнута низка домовленостей про спільну розвідку та розробку басейну р. Оріноко. Зокрема, в вересні 2009 р. була підписана угода про спільні інвестиції в розмірі 30 млрд. дол. У розробку шести нафтових родовищ у Венесуелі. Крім того, в липні 2009 р. російська компанія «Зарубежнефть» досягла домовленостей з кубинською «Cuba Petroleo» щодо розвідки нафти в Мексиканській затоці, поблизу морського кордону США.

Привабливим для російських інвесторів є карибський ринок бокситів. Одними з основних джерел бокситів у Карибському регіоні є Ямайка, Гайана, Венесуела та Суринам. В перших двох країнах впродовж 2004 – 2006 рр. Об'єднана компанія «Русский алюминий» (ОК «Русал») налагодила власне виробництво глинозему й алюмінію або придбала наявні потужності. Також, згідно з повідомленням газети «Коммерсантъ», в 2004 р. російський алюмінієвий гігант планував будувати комплекс з виробництва алюмінію у Венесуелі, але через низку чинників надав перевагу Гайані, в тому числі, через більший обсяг покладів бокситів в останній (700 млн. т проти 320 млн. т.).

В 2004 р. ОК «Русал» придбала 65 % ямайської компанії Alpart (Alumina Partners of Jamaica) та компанію West Indies Alumina Company (Windalco). Також цього ж року між ОК «Русал» та урядом Гайани було підписано угоду про розробку бокситів на Гвіанському плато. А з гайанською державною компанією Aroaima Mining Company (AMC) було досягнуто домовленості про створення спільного підприємства – Vauxite Company of Guayana Inc. (BCGI) – з 90-відсотковою часткою «Русалу».

Варто зазначити, що ОК «Русал» є найбільшим у світі виробником алюмінію та глинозему. Крім суто економічної діяльності, російська компанія займається в згаданих країнах благодійністю в сфері освіти та охорони здоров'я. Разом із тим діяльність ОК «Русал» не завжди позитивно позначається на тих країнах, де вона здійснює свій бізнес. В лютому 2009 р. у зв'язку з глобальною фінансово-економічною кризою та спадом попиту на алюміній, керівництво російської компанії прийняло рішення про підвищення ефективності ведення бізнесу, що вилилось у скорочення робітників і зупинення виробництва на Ямайці. Аналогічна ситуація склалась на гайанських підприємствах. В лютому 2010 р. проблеми «Русалу» намагались вирішити президенти Росії Д.А. Медведєв та Гайани Б. Джагдео, проте результати переговорів не були оприлюднені.

Слід зауважити, що РФ була ініціатором створення в 2001 р. Форуму країн-експортерів газу (ФКЕГ) (офіційно набув статусу міжнародної організації лише в грудні 2008 р.), до якого увійшли дві карибські держави – Венесуела та Тринідад і Тобаго. Це об'єднання називають «газовим ОПЕК», проте воно значно поступається останньому в масштабах діяльності й потужності.

Карибський регіон має особливе значення для Росії у військовій сфері. Як зазначалося вище, під час «холодної війни» регіон був майданчиком для протистояння двох наддержав. Епіцентром Карибської кризи 1962 р. була Куба, де з'явилась військова база СРСР і військовий контингент, присутність якого зберігалась до вересня 1991 р., коли президент СРСР М.С. Горбачов в обмін на фінансову допомогу США підписав указ про виведення 11-тисячного радянського контингенту з території Куби без узгодження з останньою, що викликало незадоволення з боку її влади.

Після розпаду СРСР на острові протягом тривалого часу залишалась станція радіостеження – згаданий вище Російський електронний центр (РЕЦ) «Лурдес», що був створений Радянським Союзом у 1964 р. в однойменному передмісті Гавани. РЕЦ давав змогу перехоплювати дані з американських супутників зв'язку, наземних телекомунікацій, а також повідомлення з центру NASA у Флориді. До свого закриття РЕЦ перебував у спільному віданні Головного розвідувального управління та Федерального агентства урядового зв'язку та інформації, крім того, певна частина інформації передавалась і Кубі. Тому після «холодної війни» РЕЦ використовувався Росією в двох основних цілях: для стеження за дотриманням угод зі скорочення озброєнь, в тому числі ядерних, підписаних між США та РФ на початку 1990-х рр., та для економічного шпіонажу.

Щодо останнього, варто зазначити, що, згідно з заявою в 1993 р. тодішнього міністра оборони (нинішнього лідера Куби) Р. Кастро, близько 75 % інформації розвідувального характеру Росія отримувала від «Лурдес». Незважаючи на це, його утримання було достатньо витратною справою. Після розпаду СРСР та припинення економічної допомоги Кубі, РФ сплачувала за його оренду: в 1992 р. – 90 млн. дол., в 1993 – 1995 рр. – 160 млн. дол., в 1996 – 2000 рр. – 200 млн. дол. Крім того, в 1996 – 1999 рр. була проведена модернізація «Лурдесу», яка коштувала 3 млрд. дол. Саме цей чинник став вирішальним при вирішенні долі РЕЦ. В жовтні 2001 р. керівництво Росії прийняло доволі несподіване рішення про його закриття. Несподіваним воно було, перш за все, для Куби, оскільки під

час візиту на острів у грудні 2000 р. президент В.В. Путін запевняв кубинських колег, що РЕЦ залишатиметься, до того ж, у серпні 2001 р. віце-прем'єр І.Й. Клебанов та міністр оборони С.Б. Іванов заперечували чутки про його можливу ліквідацію. Однак уже в кінці січня 2002 р. РЕЦ «Лурдес» припинив своє існування, а Росія позбулась таким чином свого останнього форпосту в Західній півкулі. Кубинський уряд, обурений одностороннім закриттям центру, визначив це як «особливий подарунок» для Дж. Буша-молодшого.

Незважаючи на вищеперераховані негативні моменти у російсько-кубинському військовому співробітництві, РФ все ще підтримує тісні відносини з Кубою. Наприклад, вона постачає їй за частини до військової техніки радянського виробництва. Зокрема, в лютому 2009 р. Росія надала Кубі кредит у розмірі 20 млн. дол. на 10 років для купівлі за частин та ремонту військової техніки, поставленої на острів ще Радянським Союзом.

Карибський регіон усе ще залишається важливим ринком збуту російської зброї, за виробництвом якої у рейтингу «50 найбільших експортерів зброї» за період 1990 – 2009 рр. Росія посідає друге місце в світі після Сполучених Штатів, а за показниками деяких років – 2001 р., 2002 р. – навіть випереджає їх. Впродовж 1992 – 2009 рр., за даними SIPRI, РФ продала зброї на суму близько 79 млрд. дол., в цьому на карибські країни припадало: на Венесуелу – 2045 млн. дол., Мексику – 256 млн. дол., та Колумбію – 171 млн. дол., тобто, в сумі – близько 2,5 млрд. дол. Таким чином для Венесуели Росія стала головним постачальником зброї, для Мексики та Колумбії – другим і третім відповідно. А Венесуела, в свою чергу, стала основним покупцем російської зброї в Карибському регіоні.

Як зазначалось вище, співробітництво у військовій сфері між Росією та Венесуелою розвивається найбільш активно. Його розвитку в сфері озброєнь сприяють, по-перше, доволі напружені відносини Венесуели зі Сполученими Штатами та зі своїм сусідом – Колумбією; по-друге, бажання президента У. Чавеса диверсифікувати зовнішні зв'язки країни.

За даними міністерства оборони Венесуели, її витрати на російську зброю склали в 2005 – 2006 рр. – 3,4, а впродовж 2005 – 2009 рр. – близько 4,4 млрд. дол.

Венесуела почала активно купувати російську зброю в 2006 р. після введеної в дію офіційним Вашингтоном заборони на продаж їй зброї. Першим кроком у поглибленні співпраці в цьому напрямку став пошук альтернативи американським винищувачам. Слід зауважити, що ще в 2003 – 2004 рр. У. Чавес висловлював бажання придбати російські бомбардувальники МіГ-29. Натомість в 2006 – 2007 рр. Венесуела придбала 24 винищувача Су-30МК2. В 2005 – 2006 рр. офіційний Каракас придбав понад 50 гелікоптерів Мі-17В, Мі-35М, Мі-26Т. Крім того, узгоджено спорудження в 2010 р. російською компанією «Кронштадт» тренажерного центру для підготовки пілотів. Окремо слід згадати, що в 2005 р. Венесуела уклала угоду про купівлю 100 тис. автоматів АК-103, а також отримала дозвіл на збирання їх на власній території.

Загалом, офіційний Каракас за роки правління У. Чавеса став постійним покупцем російської військової техніки, в тому числі бувшої у використанні. У вересні 2009 р. між обома країнами була досягнута домовленість про надання Каракасу кредиту у розмірі 2,2 млрд. дол. для придбання 92 російських танків Т-72.

Крім того, впродовж 2007 – 2009 рр. ВПС та ВМФ РФ активізували свою діяльність в Карибському регіоні. В серпні 2007 р. російська авіація відновила повітряне патрулювання у віддалених регіонах світу, де офіційна Москва має стратегічні інтереси. У вересні 2008 р. два російських бомбардувальника Ту-160 здійснили безпосадковий міжконтинентальний переліт і приземлились у Венесуелі; а в листопаді того ж року кораблі ВМФ РФ взяли участь у спільних російсько-венесуельських навчаннях в Карибському морі. В березні 2009 р. начальник штабу Дальньої авіації генерал-майор А. Жихарев заявив про

можливість використання стратегічними бомбардувальниками ВПС РФ венесуельського острову Арчіла для тимчасового базування.

В політичній сфері відносини між Росією та країнами Карибського регіону отримали новий імпульс після «серпневої війни» з Грузією в 2008 р. Особливість цих відносин полягає в тому, що дві карибські країни – Нікарагуа та Венесуела – допомогли РФ кинути виклик геополітичним амбіціям США на Кавказі, підтримавши її у цій війні та визнавши згодом (відповідно в 2008 р. та 2009 р.) незалежність Абхазії й Південної Осетії від Грузії (яка з 2004 р. проводить проамериканський курс зовнішньої політики). В той же час ці дві країни підтримали РФ через підписання з нею певних вигідних для себе угод: у випадку Венесуели – щодо отримання згаданого кредиту (2,2 млрд. дол. для купівлі російської зброї), у випадку Нікарагуа – допомоги в розвитку електроенергетики та пошуку нафти на океанічному шельфі цієї країни.

Отже, на даний момент сутність політики Росії в Карибському басейні можна визначити як повернення до регіону. Головним її досягненням можна вважати створення дієвого виклику американській гегемонії у військовій сфері – в першу чергу, завдяки Венесуелі, яка стала активним покупцем російської зброї. В економічній сфері РФ вдалось відновити плідні відносини з Венесуелою та зі своїми колишніми союзниками – Кубою та Нікарагуа. Однак все це не змінює загальної ситуації в регіоні.

Варто окремо відзначити, що США, які претендують на гегемонію в регіоні, не можуть не реагувати на карибську політику Росії, головним чином, у військовій сфері. Можна виокремити кілька аспектів російського виклику американській гегемонії, на які особливо реагують США: приземлення літаків ВПС РФ у Венесуелі та військовий похід кораблів ВМФ РФ, відповідно, у вересні й у листопаді 2008 р., можливість розміщення російської військової бази в регіоні; продаж зброї державам регіону. Загалом, діяльність РФ в Карибському регіоні так чи інакше відображує її відносини зі США в цілому. Проявом цього є дві перші згадані дії РФ: на нашу думку, вона намагалась таким чином дати адекватну відповідь на дії США в Східній Європі щодо розміщення ПРО і також на згадані події в Грузії в 2008 р., до яких причетна наддержава.

Крім того, російське керівництво знайшло прекрасний момент для «демонстрації сили» в Карибському регіоні, оскільки в листопаді 2008 р. у Сполучених Штатах тількино було обрано нового президента, а діючий добував термін свого правління. Можна сказати, що згаданий карибський похід кораблів ВМФ РФ відіграв певну роль у початку бодай формального «перезавантаження» російсько-американських відносин. Він викликав неабиякий резонанс у Сполучених Штатах. Журналісти, аналітики і навіть військові заговорили про нову Карибську кризу та можливість військового протистояння між обома державами. Ці страхи підігрівались російською пресою та діями російської авіації та флоту.

Щодо постачання російської військової зброї та техніки, особливо літаків та танків, передусім, Венесуелі, вони неодноразово викликали незадоволення США під час правління як Дж. Буша-молодшого, так і Б. Обами.

На наш погляд, попри перераховані вище досягнення РФ в регіоні, поки що США в певному сенсі не сприймають серйозно російську загрозу своїй гегемонії: хоча вони висловлюють занепокоєння, водночас проявляють відносну байдужість до дій РФ, що насправді має підстави: якщо враховувати віддаленість останньої від регіону, а також переважаючу військову силу США взагалі та їхню присутність в регіоні.